

**КОНКУРЕНЦІЯ ВИМОГ ПРИ ВІДШКОДУВАННІ ШКОДИ,
ЗАВДАНОЇ ЗДОРОВ'Ю (ЖИТТЮ) ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ**

**COMPETITION OF REQUIREMENTS FOR COMPENSATION
OF HARM CAUSED TO THE HEALTH (LIFE) OF AN PHYSICAL
PERSON DURING THE IMPLEMENTATION OF TREATY OBLIGATIONS**

Ус М.В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Статтю присвячено дослідженню проблематики конкуренції договірних і деліктних вимог, що виникає при за-подіянні шкоди здоров'ю (життю) фізичної особи під час виконання договірних зобов'язань. У статті визначається, якій вимозі варто надавати пріоритет в окресленій ситуації. Для цього встановлюється: чим різняться наслідки пред'явлення тієї чи іншої вимоги. Автором формулюються висновки щодо вдосконалення чинного законодавства із зазначеного питання.

Ключові слова: конкуренція вимог, заподіяння шкоди здоров'ю (життю) фізичної особи, відшкодування шкоди, деліктні зобов'язання, договірні зобов'язання.

Статья посвящена исследованию проблематики конкуренции договорных и деликтных требований, которая возникает при причинении вреда здоровью (жизни) физического лица во время исполнения договорных обязательств. В статье определяется, какому требованию следует отдавать приоритет в приведенной ситуации. Для этого устанавливается: чем отличаются последствия предъявления того или иного требования. Автором формулируются выводы касательно совершенствования действующего законодательства по указанному вопросу.

Ключевые слова: конкуренция требований, причинение вреда здоровью (жизни) физического лица, возмещение вреда, деликтные обязательства, договорные обязательства.

The article investigates the problems of competition, contractual and tort claims, arising in the infliction of harm to health (life) of physical person during the implementation of treaty obligations. The article defined: to which requirements should be given priority in the outlined situation. For this established: difference of implications of one or another claims. The author draws conclusions on the improvement of the current legislation on this question.

Key words: competition of requirements, bodily injury (life) of physical person, compensation of harm, tort liabilities, treaty obligations.

Нерідко на практиці виникають ситуації, коли при виконанні договірних зобов'язань здоров'ю (життю) одного з контрагентів (фізичної особи) через винну поведінку іншого завдається шкода. Постає закон-мірне запитання про те, за правилами якої шкоди здійснювати таке відшкодування – договірної чи деліктної, оскільки, з одного боку, порушено особисте немайнове право – право на життя і здоров'я, з іншого, – не виконано належним чином договірного обов'язку, як-от: надати послугу, виконати роботу, передати річ.

Це питання є одним із аспектів проблематики конкуренції позовів у цивільному праві, під якою традиційно розуміють належність кредитору декількох теоретично рівних один одному позовів, альтернативних вимог до боржника, спрямованих на захист одного і того ж права чи інтересу [1, с. 97]. У випадку конкуренції складається нетипова для цивільного права ситуація, коли в результаті однієї і тієї ж самої протиправної поведінки (наприклад – передання за договором речі неналежної якості, що призвело до заподіяння шкоди здоров'ю фізичної особи) виникають і паралельно існують декілька суб'єктивних права, які мають одне й те ж саме призначення (від-

шкодування шкоди). Реалізація одного з таких прав призводить до припинення іншого, оскільки інтерес, що ним опосередковується, задовольняється в повному обсязі при здійсненні іншого конкуруючого права. Як зазначав з цього приводу Ю.С. Гамбаров, ми будемо мати конкуренцію позовів там, де декілька позовів об'єднуються спільним для них всіх юридичним інтересом (de eadem re), який задовольняється здійсненням вже одного з цих позовів, що усуває eo ipso усі інші як безцільні [2, с. 411].

Диференціація договірних і деліктних вимог осіб, що перебувають у договірних правовідносинах, має давню історію. Підтвердженням цього може слугувати легенда, яка свідчить про відображення в уяві народу, що її створив, низки деліктно-правових ідей. Так, у «Сильмариліоні» розповідається про найм Тінголом, королем Доріату, гномів із Ногроду для виготовлення намиста; в нього передбачалося вмонтувати один з трьох сильмарилів (дорогоцінного каміння), історію боротьби за які покладено в основу історії Першої епохи [3, с. 182-183].

Викладена у сказанні «Науглафринг» більш рання і детальна історія цієї легенди містить згадку про те, що король домовився із гномами на таких умовах:

«Половину золота відміряє король і передає у руки Уфедіна і його супутників, а ті доставлять його в Ногрод, у житло карлів <...> лише тільки сплине сім повних місяців, мають повернутися науглат і явити королю його золота, щоб ні у вазі, ні в чистоті не втратило воно, а робота вражала майстерністю. Й скаже тоді Тінвелінт, чи подобається йому їх труд, і якщо ні, то підуть вони, не вимовивши ні слова. Якщо ж схвалить король їх творіння, то із золота, що залишилося, вони створять такі прикраси для нього й Королеви Гвеніель, яких ніколи ще не створювала рука гнома чи карли.

– Бо відомі мені, – мовив Уфедін, – й секрети науглат, й мистецтво творити красу, підвладне лише нолдолі, і все ж нагорода за труди наші буде невелика, і ми назвемо її, коли завершимо працювати».

Король насильно утримував кількох карлів на чолі з Уфедіном протягом семи місяців, поки перша частина золота доставлялася в Ногрод, оброблялася і створювані з неї вироби поверталися назад. Все створене карлами сподобалося королю, тому карлам замовили обробку другої частини золота, а згодом й виготовлення намиста з сільмарилом. Коли прийшов час карлам визначати ціну робіт (502 р. П. е.), крім сплати власне ціни вони зажадали компенсації за утримання Уфедіна та його супутників: «у відшкодування за полонення Уфедіна на сім місяців мають відправитися з нами сім ставних ельфів і сім раз по сім років прожити з нами, будучи рабами нашими й виконуючи чорну роботу». У задоволенні останньої вимоги у зв'язку з її очевидною непомірністю король відмовив, наказавши піддати гномів тілесному покаранню.

Незважаючи на те, що сама наведена ситуація на сучасному рівні розвитку суспільства є неактуальною, тим не менш надає можливість зробити низку висновків щодо перетинання договірних і деліктних вимог.

По-перше, полонення і насильницьке утримання особи являють собою завдання шкоди й обумовлюють вимоги про її відшкодування.

По-друге, відшкодування має бути співмірним завданій шкоді.

По-третє, незважаючи на те, що сторони спору (гноми на чолі з Уфедіном й король ельфів) перебували у договірних (відносних) правовідносинах, жодна із них у цій частині не апелювала ні до змісту договору, ні до його прогальності [3, с. 183].

Отже, метою статті є з'ясування питання про те, як має вирішуватися конкуренція між договірними і деліктними вимогами у випадках заподіяння шкоди здоров'ю (життю) фізичної особи під час виконання договірних зобов'язань, тобто якій вимозі варто надавати пріоритет в окресленій ситуації. Для цього, безумовно, необхідно визначитися: чим різняться наслідки пред'явлення тієї чи іншої вимоги.

У науковій літературі радянського і пострадянського періоду вказане питання докладно не вивчалось. Розглядалось воно здебільшого фрагментарно в дослідженнях, присвячених конкуренції норм договірної і деліктної відповідальності (зокрема,

Г.В. Єрмоєнко [4], В.І. Зоїдзе [5], В.М. Ігнатенко [6], С.Є. Сіротенко [7], М.М. Тоболовською [8]), або в контексті відшкодування шкоди, завданої при виконанні окремих договірних зобов'язань (наприклад, А.Ю. Кабалкіним і В.П. Мозоліним [9], А. М. Савицькою [10]).

Серед тих вчених, які так чи інакше приділяли увагу зазначеній проблематиці, немає єдності думок щодо того, яка ж вимога (договірна чи деліктна) має задовольнятися. Низка авторів пропонує розглядати відповідальність в наведеній ситуації як санкцію щодо контрагента у зв'язку з порушенням останнім свого обов'язку, передбаченого договором, наполягаючи на необхідності застосування до відповідних правовідносин замість деліктних саме договірних конструкцій [11, с. 168]. У свою чергу, інші автори, пов'язуючи протиправну поведінку заподіювача шкоди з порушенням його договірних зобов'язань, не оспорожують доцільності застосування при відшкодуванні такої шкоди норм, що входять до складу інституту, присвяченого деліктним зобов'язанням [12, с. 205]. Прихильники третьої точки зору стверджують про виключно позадоговірний характер такої відповідальності, оскільки вона виникає «не в силу покладеного договором зобов'язання, а через порушення абсолютного права недоторканості життя і здоров'я» [5, с. 22].

Аналізуючи окреслену проблематику, насамперед зауважимо, що обов'язок відшкодувати шкоду, заподіяну здоров'ю (життю) фізичної особи при виконанні договірних зобов'язань, виникає за наявності таких умов: 1) протиправність поведінки заподіювача шкоди (контрагента за відповідним договором); 2) наявність шкоди, завданої здоров'ю чи життю (так звана «фізична» або «особиста» шкода) іншого контрагента за договором, та майнової шкоди (втрата заробітку, іншого доходу, додаткові витрати на лікування тощо); 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою заподіювача шкоди і ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи; причинний зв'язок між «фізичною» («особистою») і майновою шкодою; 4) вина заподіювача шкоди.

У контексті співвідношення договірних і деліктних зобов'язань важливого значення набуває саме така умова відповідальності як протиправність. Вона різниться залежно від виду відповідальності. Договірна відповідальність має місце при невиконанні (неналежному виконанні) цивільного обов'язку, що випливає з укладеного сторонами договору. В результаті цього виникає додатковий обов'язок (обов'язок з відшкодування шкоди), котрий приєднується до невиконаного (неналежно виконаного) обов'язку. Протиправна поведінка у випадку недоговірної відповідальності полягає у порушенні загальнообов'язкової для кожної особи заборони завдавати шкоди іншій особі. Тобто тут не виконується юридичний обов'язок, що встановлений законом або іншим актом цивільного законодавства та який має абсолютний характер [13, с. 366].

В аналізованій ситуації протиправність проявляється одночасно і як невиконання абсолютного

обов'язку, і як неналежне виконання договірної обов'язку. Це пояснюється тим, що вступаючи у зобов'язальні правовідносини і набуваючи прав як сторона договору, володілець особистого немайнового права не припиняє при цьому бути його носієм. Один і той самий суб'єкт може одночасно брати участь у декількох цивільних правовідносинах, виконуючи різні правові ролі [1, с. 97].

Порушення абсолютного (особистого немайнового) права слугує підставою виникнення деліктного зобов'язання, в рамках якого існує право на відшкодування шкоди. Водночас діє загальне правило про те, що договір припиняється належним виконанням. Коли ж, наприклад, передається товар такої якості, що в результаті його використання завдається шкода (або, приміром, не виконується обов'язок перевізника із забезпечення безпеки життя і здоров'я пасажирів на шляху прямування), то про належне виконання договору не може бути й мови. Відповідно, право покупця на отримання речі належної якості порушується, що породжує вимогу про відшкодування шкоди й вимогу про передачу товару належної якості, здатну до примусової реалізації.

Вказане призводить до одночасного виникнення та існування двох захисних правовідносин – деліктного зобов'язання і зобов'язання про відшкодування шкоди, заподіяної неналежним виконанням обов'язку з договору, відповідно – двох прав, кожне з яких відповідає своєму порушеному праву і має тотожну з іншим мету – задоволення інтересу у відновленні майнового становища потерпілого контрагента. Тобто при здійсненні таких прав реалізується один і той самий спосіб захисту – відшкодування шкоди.

Як підсумок, зазначимо, що відповідальність за ушкодження здоров'я і настання смерті фізичної особи в принципі може бути побудована як за деліктною, так і за договірною моделлю.

Разом з тим наслідки застосування правил про договірну чи деліктну відповідальність можуть різнитися.

Загалом, режим деліктних зобов'язань передбачає більш вигідніші для потерпілого правила відшкодування шкоди, зокрема:

1) деліктна відповідальність забезпечує відшкодування шкоди у повному обсязі (ч. 1 ст. 1167 ЦК); договірна ж, навпаки, може бути обмежена відшкодуванням лише реальної шкоди (ч. 3 ст. 6 ЦК);

2) умовою деліктної відповідальності є вина порушника (ст. 1166 ЦК); договором може бути виключена відповідальність за необережне порушення зобов'язання (ч. 3 ст. 6 ЦК, ч. 3 ст. 614 ЦК);

3) сторони договору можуть передбачити додаткові підстави звільнення від відповідальності (ч. 3 ст. 6 ЦК);

4) за загальним правилом, відповідальність за шкоду, завдану невиконанням договору кількома боржниками, має характер часткової (ст. 540 ЦК), у свою чергу, відповідальність осіб, які спільно вчинили делікт є солідарною (ст. 1190 ЦК). Позивачеві вигідніше звернутися до одного із солідарних боржників з вимогою про повне відшкодування (за всіх

боржників), тобто скористатися деліктним, а не договірним позовом, який вимагає пред'явлення позову до кожного боржника окремо пропорційно розміру його відповідальності;

5) для потерпілого у деліктних зобов'язаннях встановлюються пільгові правила про застосування строків позовної давності: на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків завдання такої шкоди внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі таким, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію, позовна давність не поширюється (п. 3 ч. 1 ст. 268 ЦК).

Проте у низці випадків, навпаки, договірні вимоги забезпечує більш вигідніші умови відшкодування, аніж деліктна, зокрема:

1) підставою для звільнення від деліктної відповідальності є умисел потерпілої особи, а груба необережність, що сприяла виникненню або збільшенню шкоди, дозволяє зменшити розмір відшкодування (ст. 1193 ЦК). При договірній відповідальності різниця між умислом і необережністю кредитора не проводиться, а його вина, що сприяла збільшенню розміру збитків, надає право суду зменшити розмір відповідальності боржника, але не звільнити його від відшкодування (ст. 616 ЦК);

2) оскільки норма, що міститься у ч. 1 ст. 614 ЦК, має диспозитивний характер («якщо інше не передбачено законом або договором»), договором можуть встановлюватися випадки, коли сторони зобов'язання не звільняються від відповідальності за випадок та (або) непереборну силу;

3) при визначенні суми відшкодування у договірних зобов'язаннях не береться до уваги майновий стан боржника порівняно із майновим станом кредитора як підстава для зменшення обсягу відшкодування, тоді як за правилами про деліктну відповідальність суд може зменшити розмір відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоду завдано вчиненням злочину (ч. 4 ст. 1193 ЦК);

4) у договірному порядку можна змінити принцип повного відшкодування, встановивши, що шкода відшкодовується в більшому розмірі (ч. 3 ст. 22 ЦК).

З огляду на положення сучасного законодавства України, можна зробити висновок, що конкуренція договірних і деліктних вимог при заподіянні шкоди здоров'ю (життю) під час виконання договірних зобов'язань вирішується на користь деліктної вимоги. Так, у ст. 1196 ЦК закріплено, що підстави відповідальності контрагента за договором за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи під час виконання нею договірних зобов'язань, мають визначатись відповідно до ст. 1166 ЦК, а у разі заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки – з урахуванням особливостей, встановлених ст. 1187 ЦК. Зазначене правило діє незалежно від того, чи має потерпілий статус суб'єкта підприємницької діяльності. Це один із не-

багатьох прикладів вирішення конкуренції вимог на законодавчому рівні. І такий підхід уявляється правильним, оскільки тим самим законодавець намагається захистити найбільш слабого учасника правовідносин – потерпілого, котрий стає кредитором у зобов'язанні поза власною волею. Вищенаведені ж переваги пред'явлення деліктної вимоги свідчать про те, що в більшості випадків потерпілі контрагенти будуть всебічніше й ефективніше захищені, коли застосовуватимуться правила саме про деліктну відповідальність.

Незважаючи на те, що у ст. 1196 ЦК мова йде лише про підстави відшкодування, вважаємо, що за правилами гл. 82 ЦК про недоговорні зобов'язання в аналізованих ситуаціях мають визначатися й розмір відшкодування, умови звільнення від (зменшення розміру) відповідальності, механізм притягнення осіб до відповідальності у разі заподіяння шкоди декількома особами, тощо. Водночас з цього правила доцільно передбачити виключення на кшталт «якщо договором не встановлені більш вигідніші для потерпілого правила відшкодування шкоди (наприклад, більш високий розмір відповідальності, більш сприятливий спосіб чи порядок відшкодування)». У зв'язку з цим варто погодитися з твердженням К.Б. Ярошенко про те, що деліктна відповідальність – це мінімум відповідальності, договірна ж має в необхідних випадках розширювати, доповнювати відповідальність, засновану на конструкції цивільно-правового делікту [14, с. 59].

Варто також вказати на не зовсім вдале формулювання назви і правила, закріпленого у ст. 1196 ЦК, оскільки буквальне тлумачення призводить до висновку, що шкода завдається потерпілому у зв'язку з виконанням ним договірних зобов'язань. Проте така шкода за суттю відповідної норми є наслідком дій не самого потерпілого, а його контрагента при неналежному виконанні саме останнім договірних зобов'язань на користь потерпілого. У випадках із односторонніми договірними зобов'язаннями (наприклад, які виникають на підставі договору позики) потерпілий взагалі виступає виключно кредитором, отже жодних обов'язків він тут не виконує. Враховуючи наведене, назву і зміст ст. 1196 ЦК слід формулювати як «шкода, завдана фізичній особі під час виконання договірних зобов'язань». Крім того, назва аналізованої статті не зовсім узгоджується з її змістом за обсягом регулювання: правильніше у назві зробити вказівку на шкоду, завдану саме здоров'ю (життю) фізичної особи, тим самим виключивши зі сфери її регулювання шкоду, заподіяну майну контрагента під час виконання договірних зобов'язань.

Таким чином, з огляду на особливу соціальну значущість життя і здоров'я осіб як об'єктів правової охорони, при конкуренції договірних і деліктних вимог у разі заподіяння шкоди життю (здоров'ю) під час виконання договірних зобов'язань перевага має надаватися деліктній вимозі за винятком випадків, коли договором встановлені більш сприятливі для потерпілого контрагента правила відшкодування завданої шкоди.

При цьому види договорів, на які поширюється норма про пред'явлення саме деліктної вимоги можуть бути будь-якими. В якості прикладу законодавець називає договір перевезення. Такому прикладу кореспондують положення ч. 1 ст. 928 ЦК, згідно з якою відповідальність перевізника за шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю визначається згідно гл. 82 ЦК. Також відповідним договором, приміром, може виступати й договір роздрібної купівлі-продажу. Тут так само серед положень ЦК, які регламентують цей договір, міститься норма ст. 711, де вказується, що шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю у зв'язку з придбанням товару, що має недолік, відшкодовується відповідно до гл. 82 ЦК. У ч. 2 ст. 721 ЦК, де йде мова про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю в результаті володіння чи користування дарунком, навпаки не наводиться посилання на гл. 82 ЦК, проте, це, безумовно, не означає, що ст. 1196 ЦК застосуванню не підлягає. Наведені спеціальні норми слугують вже законодавчим підтвердженням того, що ст. 1196 ЦК безпідставно обмежується відсиланням лише до норм статті 1166 та 1187 ЦК гл. 82 ЦК: правильніше було б зробити вказівку на всі положення гл. 82 ЦК, як це і передбачено вищенаведеними статтями 711 та 928 ЦК.

Розглядаючи випадки завдання шкоди здоров'ю (життю) фізичної особи під час виконання договірних зобов'язань, неможливо оминати увагою ситуацію, що може мати місце при невиконанні (неналежному виконанні) зобов'язань, котрі виникають на підставі договору охорони життя та здоров'я фізичної особи (тілоохоронництва). Предметом даного договору є особисте немайнове благо у вигляді життя і здоров'я фізичної особи у конкретному стані. В результаті невиконання чи неналежного виконання охоронцем своїх обов'язків за договором підохоронній особі може бути завдано шкоди неправомірними діями третіх осіб. У такому разі у потерпілого виникає право пред'явити вимогу про її відшкодування до безпосереднього заподіювача шкоди (деліктна вимога). Однак постає питання про те, а чи можна вимагати відшкодування такої шкоди від охоронця, котрий не виконав чи неналежним чином виконав свої обов'язки за договором охорони. Відповідно – чи можливо за таких умов вести мову про конкуренцію вимог, проте конкуренцію в широкому розумінні, оскільки вимоги особи, якій завдано шкоду, є різноспрямованими – до охоронця як контрагента за договором і до безпосереднього заподіювача шкоди. Такого широкого підходу до поняття конкуренції дотримувалися, наприклад, такі радянські вчені, як А.Ю. Кабалкін та В.П. Мозолін, визначаючи її як через вибір найбільш підходящого відповідача (право споживача на вибір між виробником і продавцем у разі продажу товару неналежної якості), так і через вибір найбільш придатної для пред'явлення вимоги (договірний чи деліктний позов до виробника/продавця у разі заподіяння шкоди придбаним товаром неналежної якості) [9, с. 42].

Насамперед варто зазначити, що питання про обсяг і умови відповідальності охоронця не можна вважати належно врегульованим на законодавчому рівні. У ч. 2 ст. 8 Закону України «Про охоронну діяльність» лише вказується, що в договорах про надання послуг охорони фізичних осіб відповідно до положень ЦК визначаються умови відшкодування суб'єктом охоронної діяльності шкоди, заподіяної через неналежне виконання своїх зобов'язань. Проте із ЦК, де договору охорони присвячена всього одна ст. 978, однозначно не впливають умови такого відшкодування. Видається, що на цю ситуацію положення вищеаналізованої ст. 1196 ЦК розповсюджувати не мають. Це пояснюється тим, що у наведеній ситуації безпосереднім заподіювачем шкоди є третя особа, а не контрагент за договором (охоронець). Якщо шкода, наприклад, завдається перевізником під час виконання зобов'язань за договором перевезення, то там безпосередньо поведінка перевізника призводить до заподіяння шкоди. Тут же маємо складний (подвійний) причинний зв'язок: між невиконанням (неналежним виконанням) договору і наслідками у вигляді ушкодження здоров'я (смерті), а також між протиправною поведінкою третьої особи і наслідками у вигляді ушкодження здоров'я (настання смерті) підохоронної особи. У зв'язку з цим умови і обсяг відповідальності охоронця має визначитися як для договірної відповідальності. Зокрема, вина має трактуватися як нежиття зобов'язаною особою всіх залежних від неї заходів щодо належного виконання зобов'язання.

Що стосується форм відповідальності охоронця, то уявляється, що остання може виражатися у вигляді штрафу. Зобов'язок же з відшкодування шкоди необхідно покладати на охоронця лише тоді, коли це передбачено відповідним договором. У ньому також доцільно визначати максимальний розмір відповідальності охоронця. У такому разі це буде договірною вимога до охоронця з боку підохоронної особи. Проте виконання зобов'язку з відшкодування шкоди охоронцем не має призводити до припинення відповідного зобов'язку у деліквента або якимось чином впливати на розмір відшкодування останнім шкоди. Оскільки, в протилежному випадку, відповідальність деліквента буде залежати від відшкодування шкоди охоронцем і фактично безпосередній заподіювач зможе уникати відповідальності, що є неприпустимим. Наведені правила доцільно закріпити на законодавчому рівні.

Отже, з розглянутої ситуації слід висновок про те, що коли при виконанні договірних зобов'язань контрагентом шкода завдається третьою особою, то контрагент, незважаючи навіть на те, що існує причинний зв'язок між невиконанням (неналежним) виконанням ним договору і шкодою, несе лише договірну відповідальність на умовах і в обсязі, що визначаються відповідно до закону і договору. При цьому в наведеній ситуації конкуренції вимог не

виникає, оскільки отримання відшкодування шкоди від охоронця (якщо зобов'язок з її відшкодування передбачений договором охорони) не має позбавляти потерпілого права на пред'явлення деліктної вимоги до безпосереднього заподіювача шкоди. При конкуренції ж вимог діє правило про те, що задоволення будь-якої однієї вимоги призводить до припинення іншої¹.

Окремо зауважимо, що правило вирішення конкуренції вимог, закріплене у ст. 1196 ЦК, поширюється виключно на цивільно-правові договори і не може бути застосовано до випадків виконання зобов'язку за трудовим договором. Так, згідно зі ст. 173 КЗпПУ, шкода, заподіяна працівникам каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням трудових зобов'язку, відшкодовується у встановленому законодавством порядку. Це законодавство про загальнозобов'язкове соціальне страхування: Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві, відповідно до ст. 21 Закону України «Про загальнозобов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», повинен організувати низку заходів щодо відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, виплачуючи йому або особам, які перебували на його утриманні, матеріальне забезпечення. Також відповідно до Порядку призначення, перерахування та проведення страхових виплат, затвердженому Постановою № 24 правління Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України від 27.04.2007 р., працівникові призначається допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності, пов'язаної з профзахворюванням.

Шкода, яка завдається життю або здоров'ю фізичної особи при виконанні договірних зобов'язань, може зачіпати не лише майнову, а й емоційно-чуттєву сферу потерпілої особи, а у випадку її смерті – близьких їй осіб, проявляючись у фізичних і моральних стражданнях. Втім, питання щодо відшкодування моральної шкоди як правового наслідку порушення договірних зобов'язань за правилами договірної чи деліктної відповідальності, виходячи із сучасного стану законодавства, залишається відкритим [7, с. 532-533]. Це пояснюється тим, що у ст. 1196 ЦК (враховуючи її посилання на норми ст. ст. 1166 та 1187 ЦК) мова йде лише про відшкодування майнової шкоди, завданої фізичній особі під час виконання нею договірних зобов'язань. Зазначене в який раз підтверджує наявність потреби в удосконаленні положень ст. 1196 ЦК.

Наостанок зазначимо, що випадки конкуренції вимог у разі завдання шкоди життю/здоров'ю фізичної особи при виконанні договірних зобов'язань, слід відрізнити від договірної врегулювання від-

¹ Таке правило не застосовується лише тоді, коли вимоги до різних осіб не співпадають за розміром. Приміром, якщо у випадку пред'явлення вимоги до страховика за договором майнового страхування розмір отриманого відшкодування не покрити всього розміру збитків, то досягати фактично недоотримане можна за допомогою пред'явлення вимоги до деліквента.

шкодування шкоди вже після її заподіяння. Мова йде про те, що сторони деліктного зобов'язання можуть укласти договір. При цьому вони є вільними у виборі своєї поведінки стосовно укладення договору. Разом з тим їх договір може бути спрямований виключно на досягнення мети деліктного зобов'язання – відшкодування або компенсацію шкоди, завданої потерпілому. За загальним правилом ст. 1166 ЦК, шкода, заподіяна потерпілому, відшкодовується в повному обсязі. Між тим, ч. 4 ст. 1195 ЦК прямо дозволяє збільшити обсяг і розмір відшкодування шкоди, завданої потерпілому каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я. Сторони також можуть погодити спосіб відшкодування шкоди (у грошовій або іншій

матеріальній формі), порядок відшкодування (розстрочку чи відстрочку виконання), припинити деліктне зобов'язання своєю домовленістю, якщо вона не суперечить імперативним нормам законодавства, тощо [15, с. 176].

Перспективним у контексті конкуренції договорів і деліктних вимог вбачається дослідження випадків заподіяння шкоди майну фізичної чи юридичної особи при виконанні договірних зобов'язань (приміром, договору перевезення вантажу, договору купівлі-продажу тощо), оскільки і за таких умов спостерігається одночасне порушення двох різнорідних суб'єктивних прав – договірної й абсолютної – права власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ровный В.В. Проблема «конкуренции исков» в современном гражданском праве / В.В. Ровный // Государство и право. – 2003. – № 3. – С. 96-100.
2. Гамбаров Ю.С. Курс гражданского права / Ю.С. Гамбаров. – Т. 1. Часть общая. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1911. – 793 с.
3. Торден С.А. Первоначальное деликтное притязание граждан Эсгарота в лице капитана лучников Барда к Торину Оукеншильду: квалификация и оценка обоснованности в свете гражданских законов и обычаев свободных народов Средиземья / С.А. Торден // Обязательства, возникающие не из договора : сборник статей / Рук. авт. кол. и отв. ред. д. ю. н. М.А. Рожкова. – М. : Статут, 2015. – С. 145-224.
4. Єрьоменко Г.В. Еволюція конкуренції норм договірної і деліктної відповідальності / Г.В. Єрьоменко // Еволюція цивільного законодавства України: проблеми теорії і практики / Кол. монографія ; За ред. Я.М. Шевченко. – К. : Юридична думка, 2007. – С. 144-168.
5. Зоидзе В.И. Соотношение договорной и внедоговорной (деликтной) ответственности в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В.И. Зоидзе. – Тбилиси, 1980. – 23 с.
6. Ігнатенко В.М. Взаємодія договірних і недоговірних зобов'язань у цивільно-правовому регулюванні / В.М. Ігнатенко // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій пам'яті проф. О.А. Пушкіна (23 травня 2009 р.) – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 53-55.
7. Сиротенко С.Е. К вопросу о договором и недоговорном характере морального вреда / С.Е. Сиротенко // Актуальные проблемы гражданского права (личные неимущественные права) : сб. статей и иных материалов / Под ред. Р.А. Стефанчука. – К. : Алерта, КНТ; ЦУЛ, 2009. – С. 521-534.
8. Тоболовская М.М. Вопросы договорной и внедоговорной ответственности в советском социалистическом гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М.М. Тоболовская. – Ленинград, 1950. – 22 с.
9. Кабалкин А.Ю., Мозолин В.П. Охрана прав граждан-потребителей / А.Ю. Кабалкин, В.П. Мозолин // Сов. государство и право. – 1983. – № 4. – С. 37-45.
10. Савицкая А.Н. Возмещение ущерба, причиненного ненадлежащим врачеванием / А.Н. Савицкая. – Львов : Вища школа, 1982. – 192 с.
11. Андрианов А. Ответственность перевозчика за причинение смерти или повреждение здоровья пассажира / А. Андрианов // Развитие прав граждан СССР и усиление их охраны на современном этапе коммунистического строительства. – Саратов : Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1962. – С. 163-168.
12. Флейшиц Е.А. Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения / Е.А. Флейшиц. – М. : Госюриздат, 1951. – 239 с.
13. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін. ; за ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – 2-ге вид., переробл. та допов. – Х. : Право, 2014. – Т. 1. – 656 с.
14. Ярошенко К.Б. Соотношение деликтной и договорной ответственности при причинении вреда жизни и здоровью граждан / К.Б. Ярошенко // Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды. Вып. 35. – М. : Изд-во ВНИИСЗ, 1986. – С. 52-64.
15. Отраднава О. Договори між суб'єктами деліктних зобов'язань: принципи, можливості, межі / О. Отраднава // Право України. – 2012. – № 9. – С. 174-184.